

Osmanlı ile Afganistan Meşrutiyet Anayasalarının Karşılaştırılması

Gul Ahmad Burhani*

(ORCID ID: 0000-0002-6784-369X)

Gönderim Tarihi
(Submitted)

12.06.2020

Kabul Tarihi
(Accepted)

12.08.2020

Yayın Tarihi
(Published)

10.11.2020

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Burhani, G. A., "Osmanlı ile Afganistan Meşrutiyet Anayasalarının Karşılaştırılması", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/ TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı (2020): 1-19.

APA: Burhani, G. A. (2020). Osmanlı ile Afganistan Meşrutiyet Anayasalarının Karşılaştırılması. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı), 1-19.

Öz

Afganistan'da anayasal hareketin ortaya çıkması çoğunlukla dış faktörlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Çalışmada bu faktörlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Afganistan'daki meşrutiyet dönemine ne kadar etkisi olduğu ve bu iki devlet arasındaki Anayasal Devrimin farkları açıklanmaya çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, Afganistan'daki anayasal hareketin gelişimindeki önemli araçlardan biri olmuştur. Bu etkinin bir kısmı hükümet tarafından gerçekleştirilen siyasi ve sosyal reform aşamasında çok yararlı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Anayasal döneme geçiş, Jön Türklerin modernleşme döneminde millî ve İslami geleneklerini koruyarak Batı bilimleri

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, gulahmadburhany@gmail.com.

MA Candidate, Sakarya University Institute of Social Sciences, Main Discipline of History, gulahmadburhany@gmail.com.

ve teknolojinin öncülerinden olan Japon modelinden etkilenmiştir. Ama bu durum Afganistan'da geleneksel düşman olan Rusların yenilgisiyle sonuçlanan Japon-Rus Savaşı'nın yarattığı durumun etkisiyle Afgan milliyetçileri ve reformcular için geçerliydi. Osmanlı İmparatorluğunda Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Said Paşa gibi reformcular anayasanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Aynı şekilde Afganistan'da Anayasacılık hareketi Seyyid Cemaleddin Afganî ve Mahmut Tarzi gibi reformcuların etkisiyle gelişmiştir. Bu çalışmada mevcut anlatılanları gözden geçirerek ve kütüphane kaynaklarını kullanarak Osmanlı ve Afganistan Anayasacılığının karşılaştırılması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Afganistan, Anayasacılık, Modernleşme.

Comparison of the Constitution of Ottoman and Afghanistan Monarchies

Abstract

The emergence of the constitutional movement in Afghanistan was mostly due to external factors. In the study, it will be tried to explain how one of these factors, the influence of the Ottoman Empire on the constitutional period in Afghanistan and the differences of the Constitutional Revolution between these two states.

The Ottoman Empire has been one of the important intermediaries in the development of the constitutional movement in Afghanistan. Some of this influence has been very useful in the political and social reform phase undertaken by the government. The transition to the Constitutional period in the Ottoman Empire was influenced by the Japanese model, one of the pioneers of Western sciences and technology by preserving their national and Islamic traditions during the modernization period of the Young Turks. But this was true for Afghan nationalists and reformers, with the effect of the situation created by the Japanese-Russian War that resulted in the defeat of the Russians, who were traditional enemies in Afghanistan. In the Ottoman Empire, reformers such as Mithat Pasha, Namık Kemal, Ziya Pasha and Said Pasha were instrumental in the emergence of the constitution. Likewise, the Constitutionalism movement in Afghanistan has developed under the influence of reformers such as Seyyid Jamaledin Afghani and Mahmut Tarzi. In this study, a comparison of Ottoman and Afghan Constitutionalism will be made by reviewing the existing narratives and using library resources.

Keywords: Ottoman, Afghanistan, Constitutionalism, Modernization.

Giriş

Anayasa, hukukun üstünlüğünü belirleyen bir kural bütünüdür. Bireysel ve toplu hak ve özgürlükleri içererek hükümetin temellerini, düzen ve güçlerini belirler. Anayasa diğer yasal kurallardan üstündür ve ülkenin yönetim haklarını kullanma yetkisini düzenler. Anayasa otoritesi içeriğinde belirtildiği gibi devlet işlerini belirleyen toplumsal bir sözleşmedir.

Osmanlı'nın anayasal gelişimi 1808 yılında Sened-i İttifak'ın imzalanmasından, 18.10.1982 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen anayasaya kadar uzanan bir süreci ihtiva eder.¹ 20.10.1982 tarihli ve 17844 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış; 07.11.1982'de halkoylamasına sunulduktan sonra 9.11.1982 tarihli ve 17863 Mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yeniden yayımlanmıştır. 17.05.1987 tarihli ve 3361 sayılı kanunla yapılan anayasa değişiklikleri, 06.09.1987 tarihinde yapılan halkoylaması sonucu kabul edilmiştir. Buna ilişkin 09.09.1987 tarihli ve 398 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı 12.09.1987 tarihli ve 19572 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.²

Afganistan'da Anayasa 02.03.1923 tarihinde *Nizam Name* adıyla imzalanıp günümüze kadar gelerek³ son hali 26.01.2004 tarihinde kabul edilmiştir.⁴

Afganistan'daki anayasal hareket ülkenin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ama bu önemli olay Afganistan'da son yıllarda araştırmacılar ve bilim adamlarının kitap ve makalelerinde yeterli oranda irdelenmemiştir. Bu eksikliğe rağmen Afganistan'daki olaylar ve gelişmelerde anayasanın önemli payı olduğu yadsınamaz. Anayasal değişmelerin karmaşıklığı ve geride kalması ile büyük dönüşümler anayasanın farklı açılardan yürütülmesine sebep olmuştur.

---

¹ M. Fatih Çınar, "Türkiye'nin Anayasal Demokrasi Yolu ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Serencamı", *Akademik Bakış Dergisi*, Kırgızistan, 64 (2017), s. 590.

² "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", *T.C Resmi Gazete*, 18 Ekim 1982.

³ Mukaddem Saide Sultani, "Nizam Name-i Matbuat-i Afganistan Der Devre-yi Emanullah Han ve Azadi Matbuat (Emanullah Han Döneminde Afganistan Nizam Namesinin Düzenlenmesi ve Basın Özgürlüğü)", *Ayine-yi Pojohiş*, 4/26, (2015), s. 27.

⁴ M. Haşim Kemal, *Deh Sal Pes ez Tasvip Kanun-i Esasi Afganistan: Mesaili Asli Kodamha And (Afganistan Anayasasının Tasvibinden On Yıl Sonra: Asil Meseleler Nelerdir)*, Kabil, 2013, s. 3.

Yaklaşık yüz yıl önce Türkiye ve Afganistan'ın siyasi tarihinde "Anayasa Hareketi" olarak adlandırılan bu gelişme yaşamın çeşitli alanlarındaki temel dönüşümün doğuşundan ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Afganistan'daki anayasacılık ve modernleşme hareketlerinde Osmanlı aydınlarının ne kadar etkisi olduğu açıklanacaktır. Bu hareket, İstanbul'da yaşayan Afgan aydınlarının ve aynı şekilde Osmanlı aydınlarının Afganistan'daki anayasal devrimde ne kadar etkisi olduğu sorusuna odaklanmıştır. Bu çalışma aslında bu sorunun cevabını aramaktadır. Bu soruya göre, Afganistan yaklaşık yüz yıl önce siyasi ihtilafların merkezi olmuştur. Batıda İngiltere, doğuda Rusya'nın varlığı nedeniyle Osmanlı'nın Afganistan ile yakından ilgileneceği varsayılabilir. Çünkü Afganistan Müslüman bir ülkeydi. Öte yandan Osmanlı Devleti Müslümanların hilafet merkeziydi. Bu nedenle Afganistan anayasacılığında Osmanlıların büyük etkisi olmuştur. Osmanlıların siyasi ve sosyal alanlarda Afganistan'dan çok daha erken dönemde reformlar geliştirmesiyle, Afgan aydınlarının İstanbul'da olup Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi liderler, aydınlar ve işadamlarının bağlantıları üzerinden, Afganistan'da anayasal reformlar gerçekleştirmek istemişlerdir. Afganistan'da modernleşmenin temellerinin ilk olarak Emanullah Han devrinde atıldığı kabul edilebilir.⁵

Osmanlı ve Afganistan Meşrutiyet Dönemi Anayasasının Karşılaştırılması

Afganistan Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu için meşrutiyet devriminin getirdiği en önemli gelişme, anayasalarının ortaya çıkmasıydı. 1876 Anayasası ile Türkler bunu yapan ilk Müslüman ülke olarak anılmaktadırlar.⁶ 46 yıl sonra Afganistan meşrutiyeti anayasası, Türk uzmanların yardımıyla *Nizam Name* ismiyle hazırlanıp 9 Nisan 1923 tarihinde Şah Emanullah Han tarafından onaylandı. Bu Nizam Name'nin bir Anayasa niteliğinde olduğuna şüphe yoktur. Şeriatın yerini aldığı şayialarına yol açmasını önlemek amacıyla *Kanun-i Esasi* adı verilmişti. O zaman için Kanun-i Esasi anayasal monarşi temelinde devlet ile toplum arasında bağımsız ilişkiyi sağlıyordu. Bireysel hak ve özgürlükleri

⁵ Ehsanullah Farzan, "Afganistan'ın Modernleşme Çabalarında Türkçenin Etkisi", *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2 (2019), s. 192.

⁶ Hasan Hazreti, *Meşruta-i Osmani (Osmanlı Meşrutiyeti)*, Tahran, 2010, s. 159.

temin eden batı demokratik düşüncesine çok yakındı. Aslında bu Nizam Name'nin amacı, laik hukuk ile dinî hukukun yollarını birbirinden ayırmaktı. 1923 Afganistan Anayasası, 1906 İran Anayasası ile 1921 Türk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu model almaktaydı ve amaçları birbirine benzerdi. Bu anayasayla monarşi ile hükümetin birlikte işleyebileceği laik bir çerçeve oluşturulmaya ve din ile devlet ilişkisi tanımlanmaya çalışılmıştır.⁷

Şah Emanullah Han'ın ilk anayasası 73 maddeden oluşmuştur.⁸ Bu yasaya 1928 yılında Nadir Han⁹ döneminde 37 madde eklenerek 110 maddeyle yürürlüğe girmiştir. Sonraki yıllar içinde çeşitli değişikliklerle, son olarak görevdeki Cumhurbaşkanı Hamid Karzaî'nin¹⁰ iktidara gelmesinden sonra 2004 yılında onaylandı.¹¹ Osmanlı Anayasası ise 23 Aralık 1876'da ilan edildiğinde 119 maddeden oluşmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid'in onayından sonra resmen yürürlüğe girdi.¹²

Afganistan'daki anayasanın ilk taslağının hazırlanmasında, saraylıların çoğu ve özellikle Şah Emanullah Han büyük bir rol oynamıştır. Osmanlılarda da taslak olarak bilinen anayasanın temelleri Mithat Paşa tarafından oluşturulmuştur. Şah Emanullah Han ve Mithat Paşa'nın en önemli ortak yönü, ikisinin de Avrupa'daki siyasi gelişmeleri inceleyerek veya okuyarak Batı medeniyetine ve temellerine aşina olmalarıydı. Bunun yanı sıra, Şah Emanullah ve Mithat Paşa ülkelerinin

⁷ Oğuz Hamşioğlu, *Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880 – 1933)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 213.

⁸ Mir Golam Muhammed Gobar, *Afganistan Der Mesir-i Tarih, (Tarih Sürecinde Afganistan)*, Tahran, 1989, s. 796.

⁹ Muhammed Nadir Şah: 9 Nisan 1883 Hindistan'ın Dehra Don şehrinde doğdu. Aslında Afganistan'ın Peştun kabilesine mensup olup 1929-1933 yılları arasında hüküm süren Afgan kralıdır.

¹⁰ Hamid Karzaî Afganistan'ın Peştun kabilesinden bir siyasetçidir ki 24 Aralık 1957 tarihinde Kandahar şehrinde doğdu. Afganistan'ın Taliban'dan sonraki ilk devlet başkanıdır. 2001-2004 yılları arasında halk tarafından desteklenen Karzaî'nin, 2004 seçimleri sonrası dönemde yönetimde yolsuzluğun artması, ülke çapında Taliban ve El-Kaide'nin tekrar güç kazanmasıyla birlikte hem hükümetine, hem de ülkenin geleceğine dair bir şüphe ve güvensizlik ortamı oluştu. Ama yine de 2009 yılı Kasım ayında bir kez daha devlet başkanı seçildi.

¹¹ http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=126681 (Erişim Tarihi: 11.05.2020).

¹² Müzehher Yamaç, "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2014), s. 58.

seçkin ailelerinden gelmekteydiler. Emir Habibullah Han'ın oğlu Şah Emanullah Han babasından dolayı iyi bir hayata sahipti. Diğer taraftan Mithat Paşa bürokrat bir aile içinde büyümüş, babasının yardımı ve desteğiyle iyi bir eğitim almıştır. Mithat Paşa babasının devlet adamı olması hasebiyle erkenden siyasetin içinde yer almıştır. Emanullah Han Afganistan Padişahı, Mithat Paşa ise bir devlet adamı olarak anayasa temelinde bir yönetim oluşturmaya çalışmışlardır. Emanullah Han ve Mithat Paşa kendi ülkelerinin anayasasını hazırlayan kişilerdendi. Biri Afganistan'da *Loya Jirga*'nın¹³ oluşumundan sonra halkın üyeleriyle Afganistan Anayasası'nı 73 maddeyle onayladı.¹⁴ Mithat Paşa ise Kanun-i Cedde'yi 9 bölüm ve 57 maddeyle tanzim ederek Sultan II. Abdülhamid'e teslim etmiştir. Mithat Paşa anayasayı teslim ettiği zaman II. Abdülhamid ile arası çok iyi değildi. Bu sebepten dolayı II. Abdülhamid, anayasayı Mithat Paşa'nın tamamlanmasını istemedi.¹⁵ Ama aynı zamanda II. Abdülhamid 1814, 1830 ve 1875 yıllarına ait Fransa anayasasını tercüme etmesi için görevlendirilen Said Paşa'yı yanına çağırıp başka bir taslak hazırlaması için vazifelendirdi.

II. Abdülhamid, daha sonra bir komisyon teşkil edip bu iki anayasa taslağını o komisyona teslim etti. Bu komisyon 28 üyeden teşkil edilmişti. Onlardan ikisi asker ve 12'si bükrattı. Bürokratlardan üçü Hristiyan'dı. Üyelerden 10'u ise ulemadan seçilmişti. Komisyon, taslakları inceledikten sonra Belçika, Almanya, Polonya gibi diğer ülkelerin temel yasalarını kullanarak nihai metni hazırladı. Bu yazı Mithat Paşa'nın yöneticisi olduğu Hukuk Kurulu tarafından onaylandı. 23 Aralık 1876'da Sultan Abdülhamid tarafından da onaylanıp resmen duyuruldu. Bu anayasa Osmanlı'nın ilk anayasası olarak bilinen Mithat Paşa'nın son metni olan Kanun-i Cedide' den büyük bir farklılığa sahipti. Mithat Paşa neden Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın itirazlarına rağmen bunu kabul edip onay vermişti? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Mithat Paşa anayasal hareketin meşruluk kazanmasının en büyük destekçilerinden biriydi. Bu sebepten Kanun-i Esasi'nin hazırlık

¹³ Loya Jirga (Peştuca'da Büyük Şura) Afganistan'daki çeşitli etnik, dini ve kabile topluluklarından temsilcileri bir araya getiren kitlesel ulusal toplantıya verilen addır.

¹⁴ Gobar, *a.g.e.*, s. 796-797.

¹⁵ Yavuz Özgüldür ve Serdar Özgüldür, "1876 Anayasasının Hazırlanmasında Methet Paşa'nın Rulo ve Fonksiyonu", *OTAM*, 5 (1994), s. 335-338.

çalışmaları sırasında, üzerinde en çok durulan tasarılarından biri, Mithat Paşa'nın Kanun-i Cedide' sinin rolü vardı.¹⁶

Osmanlı ve Afganistan Anayasasında Sultanın Özellikleri ve Ayrıcalıkları

Her iki anayasanın temel maddelerinde “hükümdar” dinî meşruiyet taşır, ancak iki anayasa metninde ifade seviyeleri farklıdır. Bu şekilde her iki anayasada da sultanın sorumlu olduğu düşünülmemektedir. Değişiklikten sonra Afganistan'daki anayasanın 6. maddesi¹⁷ ile Osmanlı anayasasının 5. maddesi¹⁸ hükümdarın kutsallığı konusuna farklı vurgular yapar. Osmanlı anayasasında hükümdarın kutsallığı daha belirgindir. Öte yandan, Afgan anayasası monarşiyi¹⁹ milletten krala geçiren ilahi bir lütf olarak görür. Bu çalışmada, monarşiyi ilahi, padişahın gücünü Tanrı'nın gücü olarak gören ve uzun zamandır devam eden Afgan düşüncesine atıfta bulunur.²⁰ İlahi görevlendirmenin, esasında Allah tarafından değil ulus tarafından kabul edilmesi farkıyla Osmanlı hukuku açıkça monarşinin ilahi otoritesine atıfta bulunmaz. Her iki durumda da, monarşinin miras niteliğinden bahsedilir. Osmanlı anayasasının 3. maddesi, Âli Osman'da krallık hanedanın devamını ve büyük sunağı üzerine kurulmasını öngörmektedir²¹ ve aynı şekilde Afganistan'ın 1343 hş. yılında kabul edilen anayasanın 18. maddesinde bu kalıtsal durumda kralın büyük oğlu krallığın temeli olarak görülür.²²

---

¹⁶ Hazreti, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁷ Madde 6: Ülkenin işleri Devlet Bakanlığı yasalarına tabidir ve bakanlıkların her biri kendi işlerinden sorumludur, bu yüzden Zat-ı Hümayunu gayri mesuldür.

¹⁸ Madde 5: Zat-ı hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.

¹⁹ Monarşi: Bir hükümdarın devlet başkanı olduğu bir yönetim biçimidir ve saltanatın bir başka adıdır. Seçim dışı yöntemler kullanılır. Bu hükümdar Türkçede kral, imparator, şah padişah, emir gibi çeşitli adlar alabilir.

²⁰ Abdul HayHabibi, *Cunbiş-i Meşruiyet Der Afghanistan (Afganistan'da Anayasacılık Hareketi)*, 1992, s. 87-104.

²¹ Madde 3: Saltanatı seniye-i Osmaniye hilâfeti kübra-yı islâmiyeyi haiz olarak sülale-i Âli Osman'dan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir.

²² Afganistan 1964 yılı anayasası madde 18: Kralın istifası veya ölümü sırasında, krallık en büyük oğluna transfer edilir. Kralın en büyük oğlu bu yasadaki belirtilen kralın gereksinimlerini karşılamazsa, krallık ikinci oğluna aktarılacaktır.

Afganistan anayasasının 2. maddesine göre kral, İslam dini ve Hanefi mezhebine bağlı olmalıdır²³. Ancak Osmanlı anayasasının 4. maddesine göre sultan İslam'ın hamisidir ve belirli bir dine atıfta bulunmadan tüm Osmanlı halkını yönetmektedir.²⁴

Osmanlı ve Afganistan Anayasal Hareketlerine Entelektüel Dinî Bir Hareket Denilebilir mi?

Bu iki toplumu incelediğimiz zaman tam olarak böyle bir ayrım yapılamaz diyebiliriz. Osmanlı anayasal hareketi sosyal ve tamamen entelektüeldi; ancak iki toplumun benzerliklerini ve farklılıklarını anlarsak her iki ülkenin anayasal hareketlerini daha iyi açıklayabiliriz. Afganistan Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çok sayıda fark vardır. İlk bakışta Osmanlı büyük bir imparatorluktu ve bu imparatorluğun çatısı altında farklı yapılara sahip ülkeler vardı. Afganistan ise ayrı sınırları olan bir ulus devletti. Osmanlı Devleti daha fazla reform yapılması için Avrupa ülkeleri tarafından sıklıkla müdahalelere maruz kalmaktaydı. Afganistan için böyle bir durum söz konusu değildi. Afganistan çoğu zaman lider ve lider olduklarını düşünen, anayasaya destek veren ulema sınıfına sahipti. Ama Osmanlılarda anayasaya destek söz konusu değildi; bu nedenle Osmanlı anayasası daha entelektüel olarak nitelendirilebilirdi. Namık Kemal, Mithat Paşa ve Fuat Paşa entelektüel kökene sahiptiler. Osmanlı toplumundaki aydınlar duruşları ile laikliğe yakındılar; dolayısıyla anayasaları da böyle bir niteliğe sahipti. Ancak Afganistan Anayasası Afganların daha muhafazakâr Müslüman olmalarından dolayı seküler olmaktan uzaktı. Afganistan Anayasası, hatta anayasada yapılan ikinci değişiklik ile ulemanın parlamento kararnamelerindeki ağırlığı tam olarak kabul edilmiştir. Afganistan anayasasında Belçika ve Fransa'nın anayasa metinlerinin çevirisi kullanılmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu gibi laik bir karakteri bulunmadığı burada ifade edilmelidir. Bu duruma göre anayasanın her iki ülkede de farklı

²³ Afganistan 1964 yılı anayasası madde 2: Afganistan dini, İslam'ın kutsal dinidir. Dini hükümler hükümet tarafından Hanefi mezhebi kurallarına göre yapılır. Millet'in İslam'ı takip etmeyen üyeleri, dini ayinlerini kamusal görgü kuralları ve rahatlık yasalarının belirlediği sınırlar dâhilinde gerçekleştirmekte özgürdürler.

²⁴ Madde 4: Zat-ı hazreti padişahi hasbel hilâfe dini islâmın hamisi ve bilcümle tebea-i Osmani yenin hükümdar ve padişahıdır.

olduğunu görebiliriz; bu yüzden Atatürk Türkiye’de seküler bir toplum için önemli adımlar atabilmiştir. Şah Emanullah Afganistan’da büyük çaba göstermiş, ancak Atatürk gibi başarılı olamamıştır. Yine de Afgan toplumunun dinî doğası anayasal bir kanundur ve dikkate alınması gereken farklılıkları vardır.²⁵

Türk-Afgan Toplumlarında Atatürk ile Şah Emanullah Han’ın Entelektüel Tutumları Nedir?

Afganistan ve Osmanlı Devleti söz konusu ayrımlarla birlikte birbirine benzerdir. Bazı yazarlar ve akademisyenler tarafından Afganistan Anayasası devriminin ölü doğduğu söylenir. Onların bu dediklerini kabul etmek insafli değildir. Ama hedefleri bir doğum ve yaratma olduğunu göstermektedir. Ancak bu yaratılıştaki ve doğumda canlı ve hareketli bir varlık doğmadı. Yeni doğan anayasanın kaderinin ehl-i Yahya²⁶ hanedanının elinde olduğu, aynı zamanda anayasal olarak yararlı ve umut verici vaatlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı iddia edilse de bu anayasa anneden ölü olarak doğduğuna dair kanaat daha belirgindir. Ama bu anayasa Afganistan’da hala varlığını sürdürmekle köklü olduğunu da göstermektedir.²⁷

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki durum ise Afganistan’dakinden farklıdır. Osmanlı anayasal hareketi Atatürk Cumhuriyeti’ne temel olmuştur.²⁸ Afganistan ile Osmanlı toplumları birçok meselelerle uğraştı ve hiçbir zaman anayasanın vaat ettiği güvenliği sağlayamadı; ama ikisi de güç ve itibarını kaybetmedi. Afganistan ve Türkiye’de anayasa sonrası hükümetlerin neredeyse tamamının iflas ettiği söylenilmektedir. Çünkü Meclis ve yürütme organının kurulmasına ve hükümdarın yetkilerinin kapsamı Afganistan hukukunda ve Osmanlı hukukunda sınırlı kalmasına

---

²⁵ Gobar, *a.g.e.*, s. 800.

²⁶ Ehl-i Yahya, Afganistan’ın şahı Emanullah handan sonraki kralı Muhammed Nadir hanın babası olan Yahya han isminden gelir.

²⁷ http://www.dailyaafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=126681 (Erişim Tarihi: 11.05.2020)

²⁸

<https://www.tabnak.ir/fa/news/95091/%D9%BE%D9%8A%D8%AF%D8%A7%D9%8A%D8%B4-%D9%88-%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D8%AF%D8%B1> (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

rağmen bu değişiklikler başarmaları gereken refah ve gelişmeyi beraberinde getirmede. Her iki toplumda da bu nedenle anayasa hayal kırıklığı yarattı. O zamanın entelektüel hareketleri devletlerin çalkantılı iktidarının sona ermesini bekliyorlardı. Her iki devletin Anayasa Devrimi'nden sonra büyük sıkıntılar ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu devletlere bakıldığında hükümetlerinin çok kırılğan olduğunu görebiliriz. Türkiye'de Osmanlı'nın iflase uğrama nedenini teşkil eden temel sorun toprak bütünlüğü tehdidiydi. O dönemde Atatürk liderliğindeki savaşlar olmasaydı bugünkü Türkiye üç parçaya bölünmüş olabilirdi: Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ile Ankara ve çevresi. Liman ve uluslararası şehir olarak İstanbul'un statüsü ise muhtemelen ayrı olurdu. Aynı zamanda toprak bütünlüğünün yitirilmesi kimliklerin parçalanma riskini de beraberinde getirecekti. Yukarıda bahsedilen dönem boyunca toplumun çalkantılı durumunu sona erdirmek ve ülkenin varlığını sürdürebilmesini temin edecek insanlara ihtiyaç vardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve İspanya'da güçlü bir figür haline gelen birisinin ülkeyi geniş reformlarla savunmasını ve güçlendirmesini gerektiren devletin temellerini düşünün. Afgan-Osmanlı toplumunda da bu hükümet tarzı etkili oldu ve iç ortam da bu kadar büyük bir dönüşüm için hazırды.²⁹ Afganistan'da Şah Emanullah Han ve Türkiye'de Atatürk gibi insanlar böyle bir ortamda görev aldılar ve iktidarı üstlendiler.

Her İki Toplumun Anayasasının Aynı Şekilde Olduğu Söylenbilir mi ve Anayasa Devrimi Yeni Sosyal Sınıflar Ortaya Çıkarttı mı?

1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid kitabının yazarına göre her ülkede toplum bir veya birkaç sosyal sınıfın tesiri altındadır. İktidara gelen bu sosyal sınıf veya sınıflar ya o ülkede hükümet ederler veya çıkarlarını gözetecek bir şahıs veya ailenin hükümetine baş eğip onun hizmetine girerler. İktidara sahip olan sınıflar zarar görmemek için imkân oldukça hükümeti ele geçirmeye çalışırlar. Toplumdaki devrim ve ihtilallerin olmasının nedeni sınıfların iktidarı ele almak için her zaman münazaa içinde olmalarıdır.³⁰

²⁹ İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması*, Ankara, 2007, s. 49.

³⁰ Hasip Saygılı, *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid*, Ankara, 2017, s. 10.

Siyaset biliminde gelişmekte olan ülkeleri açıklamaya çalışan ikinci esas kurum sınıf kurumlarıdır. Toplumsal sınıflar veya katmanlar bir toplumda maddi varlığın dağılımını yansıtan gruplar veya kategorilerdir. Bundan dolayı ne zaman bir toplum hakkında görüş bildirilse o toplumun fikir birliğini de düşünmek gerekir.³¹ Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda Afganistan'dan çok daha önce gerçekleşmiştir; ancak Afganistan'daki toplum düşüncesi daha geç ortaya çıkmıştır. Biz bir toplumdaki bahsettiğimizde o toplumun bir parçası olan göçebe kısmından da bahsediyoruz. O halde böyle bir durumu büyük şehirlerde olduğu gibi bahse almak için iyi bir eğitime ihtiyacımız var. Yıllar önce Batı'daki gelişmeleri bilenler anayasa konusunda doğal olarak çok olumlu görüş beyan etmişler ve bu hareketi desteklemişlerdir. Afganistan'daki kabileler ve liderleri anayasaya karşı çıkmadılar ve büyük bir tepki de göstermediler. Bunun nedeni istikrarı korumak istemeleridir. Gördüğümüz üzere bu durum Zahir Şah'ın³² iktidarının başlangıcına kadar devam etti. Bunların bir kısmı Şah'ın ordusunda güçlendikçe anayasal kazanımlar elde ediyorlardı. Anayasal harekete destek verenlerin çoğu olayları yakından takip eden kentsel eğitim kurumları olup geleneksel sınıfa en çok onlar karşıydı. Ordu içinde güçlenen kabileler anayasadan istifade ediyorlar ve pek çok alanda tamamen anayasaya aykırı hareket eden bir görünüm arz ediyorlardı. Bu nedenle anayasal kavramların bozulması nihayetinde zarara yol açtı ve kolayca halkın bir kısmı Şah Emanullah'ın gücüne teslim oldu. Halkın diğer bir kısmı ise onun önünde durmayı bile reddettiler. Anayasacılığın onlara güven sağlamadığını, bunun nedeninin bu tür kurumların faydalı olabileceğine inanmadılar. Bu yüzden Şah Emanullah gibi güçlü bir karakterin yanında yer aldılar. Ancak bu durum bu kavramların yozlaşmasına ve kurumların ağırlığının kaybolmasına yol açabilirdi. Kurumların meydana getirilmesi anayasanın güçleneceği ve toplumda güvenlik sağlayabileceğine dair ümitleri yeşertebilirdi. Birçok Batılı âlim ve tarihçi Şah Emanullah döneminden bu yana anayasal eğitim ve

³¹ Mehmet Turhan, *Siyaset ve Anayasa*, Ankara, 1995, s. 19.

³² Zahir Şah Muhammed Nadir Şah'ın oğluydu. 1920'lerin sonlarında kargaşaya son verilmesinde ve merkezi denetimin yeniden sağlanmasında kardeşleriyle birlikte önemli rol oynadı. Ayrıca hükümette bakan olarak görev aldı. Kasım 1933'te babasının öldürülmesi üzerine 19 yaşında tahta çıktı. Ama devlet işlerini akrabalarının yönetmesi nedeniyle uzun yıllar geri planda kaldı. 1964'te bir anayasa çıkararak meşruti monarşiye dayalı bir düzen getirdi.

toplumun ihtiyaç duyduğu yeni kurumların ortaya çıkmasına rağmen yine de modern Afganistan'ın kurulamadığına inanıyorlardı.³³

Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası Sistemin Afganistan Anayasasına Etkisi

Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkeler içinde en büyük zararı Japonya gördü, ama bu durum o ülkedeki anayasal gelişimi durduramadı. Aksine kurucu kurumlar faaliyetlerine devam ettiler. Aynısı Hindistan gibi ülkeler için de geçerliydi. İngiliz sömürgeciliği altında olsa da kurumlar gelişimini sürdürdü. Bu görünüm bir tarif gibi görünüyor, ama eğitim anayasal başarısızlığa yol açan en önemli konuydu. Afgan toplumu, olayı çok anlamadan anayasal gelişim ülkede belli bir seviye kazandı. Ne var ki, bu konuda bilinç kazandırılabilseydi, o zaman anayasanın daha etkili olabileceği aşikârdı. İtirazlar başladığında birçok insan esasında anayasanın ne olduğunu bile bilmiyordu. Burada bütün toplumu bir bütün olarak elbette kastetmiyoruz; aydınlar bu durumun farkındaydılar, ama sayıları çok azdı. Okuryazarlık oranı yüzde 10'dan az olan bir toplum anayasacılık olarak adlandırılan yeni bir hareketle karşı karşıya kaldı. Bu toplumda söz konusu olan anayasa belli kurumsallaşma seviyesi kazansa da gazetelerde anayasa ile ilgili birçok tartışmalar olmaktaydı ve entelektüel eğitim yeni kurumların Afganistan'a taşınmasında yararlı oldu. Anayasal hareket okuryazarlık seviyesini artırdı. Her ne kadar Avrupa hükümetleri özellikle Rusya ve İngiltere Afganistan'ı etkilese de Osmanlı'ya göre bu etkileme ikinci sırada olmaktaydı. Kuşkusuz elbette onlar meselelere müdahale ettiler. Ülkenin birçok kaynağına sahiplerdi ve devlet adamları arasında geniş bir nüfuza sahip oldukları için çıkarları ve arzuları Afganistan hükümetleri ile uyumuştur. Eğer anayasanın toplumun çeşitli katmanlarında neticesi olsaydı onlara karşı durabilirdi. O zaman Afganistan'ın koşulları bu büyük dönüşümün bir aracı değildi.³⁴ Afganistan'daki modernleşme anayasa döneminde gelişme kaydedemedi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir monarşi hükümeti ortaya çıktı. Türk tarihi odaklı yazılmış olan kitapların bazılarında özellikle anayasa ve modernleşmeyi açıklayan kitapları incelediğimizde

³³ Habibi, *a.g.e.*, s. 87-104.

³⁴ Ömer Erden, "Afganistan'da Gerici Bir Hareket (Beççe-i Saka)", *Atatürk Dergisi*, 4/1 (2010), s. 212-213.

bu iki toplumun ortak tarihsel ve kültürel benzer noktaları olduğunu görmekteyiz. İki toplumda anayasal monarşi tesis edildikten sonra Türkiye’de Atatürk, Afganistan’da ise Şah Emanullah, tarihî deneyimlerin üstesinden gelmişler ki zaman içinde bir veya iki boyutlu etkiye yol açmışlar ve bu durum Türkiye’de Afganistan’dan daha etkili hale gelmiştir.³⁵ Anayasal sistemin kurucularından olan Mahmut Tarzi³⁶ hayatının bir bölümünü Türkiye’de geçirmişti ki Emir Habibullah Han döneminde Afganistan’ın sosyal tarihine özel önem veren insanlardan biriydi.³⁷ O *Siracü’l-Ahbar*’da³⁸ Afganistan’ın anayasal gelişimini destekleyen yazılar yazdı. Bunlardan birinde şu ifadeleri kullanmıştır: Emir Habibullah Han döneminde, eski çağ uygarlığı ve neredeyse bir ortaçağ toplumunun kültürüne rağmen, Afganistan halkı ulusal geleneklerine ve dinî inançlarına bağlı kaldılar. Yeni yaşam ve medeniyetlerin onların üzerinde hiçbir etkileri yoktu. Bu sebepten Batılı ülkelerden geri kaldılar. Aynı halde Avrupalılarla temas geçmeleri basitçe dinin güçlendirilmesi, dindarlık ve önyargının şiddetli gösterilmesine sebep oldu ki Osmanlılar gibi Müslüman komşularıyla iletişimleri koparıldı... Halkın yüzde sekseninden fazlasını oluşturan geniş ve yaygın sınıf tüccarlar, işçiler ile sanatkârlardan esnafa kadar genel nüfusu içermekteydi. Mamut Tarzi’nin hem Afgan hem de Osmanlı toplumlarındaki sosyal değişimlere olan ilgisi bu iki toplum arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışmasına neden olmuştur. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren doğu ülkelerinin büyük bir

---

³⁵ Aliye Yılmaz, “Amanullah Han’ın İslahatları ve Atatürk”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2010), s. 161-162.

³⁶ Mahmut Tarzi 23 Ağustos 1865 tarihinde Afganistan’ın Gazne şehrinde doğdu; sonra Türkiye’ye geldi ve otuz sene burada kaldı. Öğrenimini Türkiye’de tamamlayarak sonunda 22 Kasım 1933’te İstanbul’da vefat etti. O modernleşme yanlısı düşünce ve siyaset adamıdır ve Afgan gazeteciliğinin babası olarak da bilinir. Modern bir düşünür olarak, Afganistan tarihinin anahtar bir figürü olmuştur.

³⁷ <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/02/22/osmanli-ve-afganistan> (Erişim Tarihi: 11.05.2020).

³⁸ *Siracü’l-Ahbar (Haberlerin Lambası)*, 1911-1919 yılları arasında Afganistan’ın Kabil şehrinde basılan Farsça bir gazeteydi. 1911’de yayınlanan gazete Mahmut Tarzi tarafından modernleşme girişimi olarak Emir Habibullah Han’ın desteğiyle kuruldu.

bölümünde sonucu anayasa olan modern bir hareket oluştuğuna inanıyordu.³⁹

Bazı araştırmacılar gerçek amil olarak bu sömürge formunun oluşmasının on dokuzuncu yüzyıla ait olduğunu kabul etmiyorlar. Çünkü doğulu toplumlar sömürgeciliğin karşısında ancak geleneksel toplumların mekanizmasıyla durabileceklerini düşünüyorlardı. Bu yöntemin değişmesi gerektiği ve sömürgecilikle başa çıkılması ve toplumları yeniden inşa etmek için kendi yöntemlerini kullanmaları gerektiği sonucuna vardılar. Buna çözüm olarak yapılabilecek en iyi şeyin hukuk ve hukuka dayanan anayasal bir hükümet olduğunu beyan ettiler. Bu anayasacılık ve değişim yalnızca Osmanlılar ve Afganistan'da değil, İran, Rusya, Çin ve Meksika gibi ülkelerde de ortaya çıktı. Ama bu arada İran, Osmanlı ve Afganistan, diğer anayasal devletlerden daha farklı kılan özelliklere sahip oldular. Özellikle bunlar anayasacılığı Osmanlı İmparatorluğu sayesinde elde etmişlerdi. Osmanlı'nın Avrupa ülkelerine olan coğrafi yakınlığı, onu İran ve Afganistan'dan daha önce reform ve anayasacılığa yöneltti. Afganistan reformcularından Mahmut Tarzi, Batı hükümetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun reform sürecinde olumlu bir rolü olduğuna, ancak Afganistan'da durumun böyle gelişmediğine inanıyordu. Afganistan için bu durum farklıydı. Afganistan, İngiltere ile yaptığı savaşlarından sonra bir ulus devlet haline gelse de Osmanlı İmparatorluğu büyük ve farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir toplumdan oluşuyordu. Bu nedenle Batı, Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara müdahale edip Osmanlı'nın kaderini değiştirmeye çalışarak ve imtiyazlar verilmesini teşvik ederek imparatorluk içindeki reformların yapılması için devamlı müdahalelerde bulunuyordu. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarafından Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı'nın (1856) yayınlanması anayasal gelişim için bir mukaddeme olmuştu.⁴⁰

Batı ülkeleri, mesela Fransa, Rusya ve Birleşik Krallık hükümetlerinin baskısı altında, reformlar Osmanlı'nın gündeminden artık düşmüyordu. Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Fransa ve İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı

³⁹ Asadullah Alam, "Mahmut Tarzi ve Siracü'l-Ahbar", *Zuhur-i Afganistan-i Muasır (Çağdaş Afganistan'ın Doğuşu)*, (2008), s. 2-3.

⁴⁰ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, 2000, s. 19-22.

Devleti'nin bütünlüğünü korudular ve savundular.⁴¹ Ama bahtsız Afganların en büyük sorunu Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun Afganistan'dan fayda sağlayamamalarıydı. Aynı halde Afganistan, İngiltere ve Rusya'nın rakip olması nedeniyle büyük zarara uğradı. Afganistan modernleşme hareketine batı hükümetlerinin müdahaleleri Afganistan'ın geri kalmasının en önemli nedeniydi.⁴²

Bu sebepten Osmanlılarda modernleşmeyi tetikleyen Saiklerden Afganistan nasipsiz kaldı. Bu duruma rağmen anayasal devrim sırasında tıp ve hukuk gibi alanlarda bazı ilerlemeler dışında pek bir gelişme kaydedilemedi. Bazı tarihçilere göre, Afganistan'ın gelişme düzeyi orta çağ karakteri göstermekte olup o zamanın gelişmelerinden neredeyse hiç nasip alınamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bankalar kuruluyor; bu durum seneler sonra ancak Afganistan'da gerçekleşiyordu. Modernleşme sürecinde toplumların dönüşüm biçimleri, her toplum için, o toplumun siyasal, kültürel, toplumsal, ekonomik ve hatta coğrafi şartları ve imkânlarına göre farklılıklar arz edip özgünlükler oluşturur. Gelenekselden moderne dönüşürken, her toplum ister istemez pek çok kendine ait özelliklerden vazgeçmemekte ve modernleşmeye karşı direnç göstermektedir. Bu kapsamda, Türk ve Afgan modernleşmeleri birer Batı-dışı modernlik arayışıdır. Bu sebeple farklı coğrafyalarda iki Müslüman ülkenin modernleşme deneyimlerinin birikimlerini içermektedir. Dolayısıyla modernleşme hem Türkiye'nin hem de Afganistan'ın siyasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik şartları çerçevesinde şekillenmiştir.⁴³

Afganistan ve Osmanlı ile Doğu ve Batı Arasındaki Ticaretin Afganistan'ın Anayasaya Geçişi Üzerindeki Etkisi

Doğu ile Batı arasında bağlantı kurulmasında rol oynayanlar genel olarak Osmanlı, Kafkas, Mısır ve Hindistan bölgeleri ile diğer bazı ülkelerdir. Tüccarlar bu bölgelerde geçmişten beri ticaret yapıyorlardı. Bu durum sonraki dönemde onların Anayasa kavramı ile tanışmasına vesile oldu. Tüccarlar seyahatname türü kitaplar yazmışlar ve bu eser sahibi tüccarlar anayasal hareketin en mühim kısmı olarak pek çok bilgi

⁴¹ Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 92.

⁴² Hamşioğlu, *a.g.t.*, s. 65.

⁴³ Hamşioğlu, *a.g.t.*, s. 64.

aktardılar. Onlar İstanbul'da yayınlanan *Siracü'l-Ahbar* gazetesi dâhil olmak üzere pek çok gazeteyi desteklediler. Ayrıca birçok âlim gazetesinin yayın ücretini ödeyerek destek olmuşlar; işadamları da bu rolü gerçekten inanılmaz bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.⁴⁴

Afganistan'da anayasacılığın zafer kazanmasında devletin bürokratları ile işadamları büyük rol oynadılar. Ayrıca Afganların Batı ile bağlantılı olması da önemli bir ayrıntıydı ve unutulmamalıdır ki Seyyid Cemaleddin Afganî uzun yıllar sürgünde kalarak reformist ve anayasal hareketin en önemli destekçilerinden biri oldu.⁴⁵ Aynı halde Mahmut Tarzi de Türkiye'de de bir gazete sahibiydi. Bu nedenle onlar Afgan toplumunun değişikliklere ve modernleşmeye doğru hareketine sebep oldular. Bu şekilde iş adamları büyük bir rol oynamalarıyla bu alanda modernliğin tezahürlerini ve öğretilerini alıp Afganistan'a getirdiler. Anayasal monarşi içinde yer alan tüccarlar da daha hareketli şekilde bu alanda pay aldılar. Bunun sebeplerinden biri belki mali iflaslarıydı ve bu yüzden anayasayı desteklemişlerdi. Tüccarlar rekabet alanındaki mallar ve mallarının arzının tükendiğini görünce anayasayı fazlasıyla desteklediler. Bu destekleriyle büyük kazanç elde ettiler. Örneğin; tütün hareketine tepki gösterdiler, çünkü Afgan işadamları, çiftçiler ve tüccarlarının menfaatleri tehlikeye girmişti. Elbette bu ekonomik gelişme topluluğu harekete geçirdi ve toplumsal bir ayaklanmaya yönlendirdi.⁴⁶

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu ve Afganistan'daki anayasal hareketin çok sayıda grubun gayretleri neticesinde zafer kazanmasını ve bununla birlikte Afganistan'daki çeşitli aydınlar ve gruplar arasındaki hareketleri, aynı şekilde Tür aydınları ve reformcularının Osmanlı için oynadıkları rolleri ortaya koymaya çalıştık. Afganistan'da Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumundan etkilenen Habibullah Han döneminin bazı siyasi ve entelektüel adamları, ülkenin siyasi ve idari dokusunda reformlar yapmaya çalıştılar. Öte yandan Osmanlı Devleti'nde eğitim

⁴⁴ Habibi, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁵ Hamşioğlu, *a.g.t.*, s. 178.

⁴⁶ Süheyla Türebî Farsani, "Tüccar ve Cunbiş-i Tenbako, Tüccar ve Tütün Hareketi", *Sosyal ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü Goftogo Dergisi Yayını*, 2 (2001), s. 185-188.

için Avrupa'ya giden Türk gençleri geri döndü. Döndükten sonra onlar Osmanlı İmparatorluğu'nda reformlar üzerinde büyük bir etki yarattılar.

Afganistan'daki anayasal gelişim sürecinde aydınlar, Osmanlı tüccarları ve özellikle İstanbul'da yayınlanan gazeteler, Habibullah Han zamanında çeşitli sosyal gruplara telgraflar göndererek Osmanlı İmparatorluğu ile Afganistan ciddi bağlar kuruldu. Bu bağlar entelektüel ve idari sistem üzerinde büyük etki yaratarak Afganistan'da anayasal gelişmenin karşısında olan Habibullah Han'ın tahttan indirilmesine ve yerine modernleşmeyi destekleyen oğlu Emanullah Han'ın geçmesine sebep oldu. O tahta oturduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Afganistan'daki Batıların etkisiyle kapsamlı reformlar yapmış, ancak bu çabalar güçlü devlet görevlilerinin çıkarlarını, güçlerini ve servetlerini tehlikeye attığından dolayı reformu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonuç olarak anayasa Afganistan'da uluslararası sistemin yeni bir dönüşümünün kurbanı olmuştur. Ancak, Türkiye'de anayasal süreç başarı kazanmış etkinliğini devam ettirmiştir.

Kaynaklar

<https://www.tabnak.ir/fa/news/95091/%D9%BE%D9%8A%D8%AF%D8%A7%D9%8A%D8%B4-%D9%88-%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D8%AF%D8%B1> (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

<https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/02/22/osmanli-ve-afganistan> (Erişim Tarihi: 11.05.2020)

http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=126681 (Erişim Tarihi: 11.05.2020)

Alam, Asadullah, "Mahmut Tarzi ve Siracü'l-Ahbar", *Zuhur-i Afganistan-i Muasır (Çağdaş Afganistan'ın Doğuşu)*, Kabil: Goftaman Web Sitesi Yayını.

Çınar, M. Fatih, "Türkiye'nin Anayasal Demokrasi Yolu ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Serencamı", *Akademik Bakış Dergisi Kırgızgstan*, 31/12(2017), s. 586-607.

Erden, Ömer, "Afganistan'da Gerici Bir Hareket (Beççe-i Saka)", *Atatürk Dergisi*, 22/2 (2010), s. 203-215.

Farsani, Soheyla Torabi, "Tüccar ve Cünbiş-i Tenbako (Tüccar ve Tütün Hareketi)", *Sosyal ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü Goftogo Dergisi Yayını*, 4/ 16 (2001), s. 184-200.

Farzan, Ehsanullah, "Afganistan'ın Modernleşme Çabalarında Türkçenin Etkisi", *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 15/ 6 (2019), s. 189-200.

Gobar, Mir golam Mohammad, *Afganistan Dar Mesir-i Tarih (Tarih Sürecinde Afganistan)*, Tahran 1989.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları 2000.

Habibi, Abdul Hay, *Cunbiş-i Meşruriyet Der Afganistan (Afganistan'da Anayasacılık Hareketi)*, Kabil 1992.

Hamşioğlu, Oğuz, *Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880 – 1933)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihî Enstitüsü 2006.

Hazrati, Hasan, *Meşrute-i Osmani (Osmanlı Meşrutiyeti)*, Tahran: Çap Taqvim Yayınevi 2010.

Kamali, M. Haşim, *Deh Sal Pes ez Tasvib Kanun-i Esasi Afganistan: Mesaili Asli Kodamha And (Afganistan Anayasasının Tesvibinden On Yıl Sonra: Asil Meseleler Nelerdir)* Kabil: Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU) Yayınları 2013.

Keleş, Erdoğan, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2009.

Muqaddam, Saide Sultani, "Nizam Name-i Matbuat-i Afganistan Dar Devreyi Amanullah Han ve Azadi Matbuat (Amanullah Han Döneminde Afganistan Nizam Namesinin Düzenlenmesi ve Basın Özgürlüğü)", *Ayineyi Pojohiş*, 4/26 (2015), s. 25-30.

Özgüldür, Yavuz, Özgüldür, Serdar, "1876 Anayasasının Hazırlamasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 3/ 15 (1994), s. 311-348.

Öztürk, İbrahim Sadi, *Sevr Antlaşması*, Ankara: Fark Yayınları 2007.

Saygılı, Hasip, *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid*, Ankara: Ötüken Yayınları 2017.

Turhan, Mehmet, *Siyaset ve Anayasa*. Ankara: Gündoğan Yayınları 1995.

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", Ankara, Türkiye: T.C Resmi Gazete, 18 Ekim 1982.

Yamaç, Müzehher, "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/ 5(2014), s. 54-68.

Yılmaz, Aliye, "Amanullah Han'ın İslahatları ve Atatürk", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 06/ 01 (2010) 155-165.